

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ АКАДЭМІЯ НАВУК БЕЛАРУСІ
ЦЭНТР ДАСЛЕДАВАННЯЎ БЕЛАРУСКАЙ КУЛЬТУРЫ,
МОВЫ І ЛІТАРАТУРЫ

УДК 811.161.3'367.624+811.161.1'367.624

ГОЛУБЕВА
Вікторыя Канстанцінаўна

**СІНКРЭТЫЗМ І НЕСТАНДАРТНАЯ СІНТАГМАТЫКА ПРЫСЛОЎЯЎ
У ПАЭТЫЧНЫМ ТЭКСЦЕ**
(на матэрыяле беларускай і рускай паэзіі)

Аўтарэферат
дысертацыі на атрыманне вучонай ступені
кандыдата філалагічных навук

па спецыяльнасцях
10.02.01 – беларуская мова
10.02.02 – руская мова

Мінск, 2017

Работа выканана ў ДНУ “Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі”

Навуковы кіраўнік:

Валынец Таццяна Мікалаеўна,
доктар філалагічных навук, прафесар,
прафесар кафедры рускай мовы
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта

Афіцыйныя апаненты:

Прыгодзіч Мікалай Рыгоравіч,
доктар філалагічных навук, прафесар,
загадчык кафедры гісторыі беларускай
мовы Беларускага дзяржаўнага
ўніверсітэта

Балуш Таццяна Уладзіміраўна,
кандыдат філалагічных навук, дацэнт,
дацэнт кафедры агульнага мовазнаўства
УА “Мінскі дзяржаўны лінгвістычны
ўніверсітэт”

Апаніруючая арганізацыя:

УА “Беларускі дзяржаўны педагагічны
ўніверсітэт імя Максіма Танка”

Абарона адбудзецца “29” верасня 2017 г. у 12.00 на пасяджэнні савета па абароне дысертацый Д 01.42.03 пры ДНУ “Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі” па адрасе: 220072, г. Мінск, вул. Сурганава, 1, корп. 2, тэл. 284-27-20, e-mail: inlinasbel@tut.by).

З дысертацыяй можна азнаёміцца ў Цэнтральнай навуковай бібліятэцы імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі.

Аўтарэферат разасланы “___” _____ 2017 г.

Вучоны сакратар
савета па абароне дысертацый
кандыдат філалагічных навук дацэнт

Паляшчук Н. В.

У лінгвістыцы XXI стагоддзя сярод асноўных аб'ектаў вывучэння знаходзяцца сінкрэтычныя і неўзуальныя лексемныя і спалучэнні. У традыцыйных апісаннях яны часта аказваюцца на перыферыі або ўвогуле адсутнічаюць. Між тым сінкрэтычныя лексемныя, да якіх адносяцца і прыслоўі, валодаюць большымі функцыянальнымі магчымасцямі, чым ядзерныя, паколькі кандэнсуюць у сабе дыферэнцыяльныя прыметы некалькіх тыповых адзінак. Індывідуальна-аўтарскія лексічныя / сінтаксічныя ўтварэнні таксама вылучаюцца на фоне сістэмных сваёй фармальна-семантычнай адметнасцю. Непарыўная двухбаковая сувязь паміж сінкрэтызмам і нестандартнай сінтагматыкай робіць мэтазгодным вывучэнне дадзеных з'яў ва ўзаемаабумоўленасці.

Актуальнасць нашага даследавання прадвызначана: 1) неабходнасцю пашырэння і паглыблення лінгвістычных ведаў аб шматмерных праяўленнях сінкрэтызму і нестандартнай сінтагматыкі ў беларускай і рускай мовах, паколькі ў беларускім і рускім мовазнаўстве існуюць разнародныя і неадназначныя погляды на сінкрэтычныя і нестандартныя моўныя адзінкі і іх функцыянальны статус; 2) нераспрацаванасцю праблем сінкрэтызму і нестандартнай сінтагматыкі ў беларусістыцы, малавывучанасцю марфалагічнага сінкрэтызму і адсутнасцю спецыяльных прац, прысвечаных сінкрэтызму і неўзуальным спалучэнням беларускіх і рускіх прыслоўяў; 3) супярэчаннем паміж тэорыяй (адносінамі да прыслоўяў як да слоў граматычна нязменных, а таму і лінгвістычна малацікавых) і маўленчай практыкай (актыўным выкарыстаннем адвербіяльных лексем у паэтычных тэкстах, дзе яны выступаюць як функцыянальна нагужаныя элементы).

АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА РАБОТЫ

Сувязь работы з навуковымі праграмамі, тэмамі. Дысертацыя выканана ў адзеле беларуска-рускіх моўных сувязей Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі ў межах дзяржаўнай праграмы фундаментальных даследаванняў “Гісторыя, культура, грамадства, дзяржава” на 2011–2015 гг., падпраграмы “Беларуская мова і літаратура”, задання 4.1.05 “Супастаўляльнае даследаванне лексічных сістэм беларускай і рускай моў на сучасным этапе іх развіцця і функцыянавання” і ў межах дзяржаўнай праграмы навуковых даследаванняў “Эканоміка і гуманітарнае развіццё беларускага грамадства” на 2016–2020 гг., падпраграмы “Беларуская мова і літаратура”, задання 4.1.04 “Праблемы міжмоўнага катэгарыяльнага супастаўлення: беларуская мова ва ўзаемадзеянні з рускай і іншымі еўрапейскімі мовамі”, падзадання “Даследаванне семантычных адносін у лексічных сістэмах рускай і беларускай моў”.

Мэта і задачы даследавання. Мэта дадзенай працы – вызначыць праяўленні сінкрэтызму і нестандартнай сінтагматыкі адвербіяльных лексем у

паэтычных тэкстах; устанавіць, якую ролю адыгрываюць дадзеныя з’явы ў мастацка-выяўленчых сістэмах беларускіх і рускіх аўтараў.

Дасягненне заяўленай мэты прадугледжвае рашэнне наступных **задач**:

– ахарактарызаваць здольнасць прыслоўяў да праяўленняў сінкрэтызму праз вызначэнне іх катэгарыяльнай спецыфікі;

– вылучыць зону і тыпы адвербіяльнага сінкрэтызму, апісаць найбольш пашыраныя і прадстаўнічыя яго рэалізацыі;

– вызначыць напрамкі семантыка-сінтаксічных трансфармацый сістэмных прыслоўяў у кантэксце, а таксама ўнутрымоўныя і тэкставыя прадпасылкі гэтага працэсу;

– выявіць прычыны і кантэкстуальныя ўмовы нестандартнай прыслоўнай спалучальнасці, абазначыць, як рэалізуецца яе эстэтычны патэнцыял у паэтычных тэкстах;

– устанавіць агульныя, нацыянальна-культурныя і ідыястылёвыя асаблівасці праяўлення сінкрэтызму і нестандартнай сінтагматыкі прыслоўяў у беларускай і рускай мовах.

Аб’ектам аналізу ў дысертацыі з’яўляюцца беларускія і рускія прыслоўныя лексемны і спалучэнні з імі ў паэтычных тэкстах, а яго *прадметам* – праяўленні адвербіяльнага сінкрэтызму і нестандартная сінтагматыка прыслоўяў у паэзіі.

Матэрыял для даследавання быў выбраны са збораў твораў у 5 тамах Р. Барадуліна і Б. Пастарнака; са збору твораў у 3 тамах і зборніка выбраных вершаў Б. Ахмадулінай (у ім прадстаўлены шэраг паэтычных тэкстаў апошніх гадоў аўтара). З прычыны адсутнасці збора твораў Н. Мацяш прыслоўныя лексемны і спалучэнні мы выбіралі са зборнікаў яе лірыкі “Агонь”, “Удзячнасць”, “Ралля суровая”, “Прыручэнне вясны”, “Поўны келіх”, “Жнівень”, “Шчаслівай долю назаві”, “Паміж усмешкай і слязой”, “Я вас люблю”, “У прыгаршчах ветру”. Прыслоўныя лексемны намі адмяжоўваліся ад мадальных слоў, часціц і адпрыслоўных прыназоўнікаў; словы тыпу бел. *добра*, рус. *хорошо* ў функцыі галоўнага члена безасабовых сказаў мы кваліфікавалі як асобны лексіка-граматычны разрад адвербаў – прэдыкатыўныя прыслоўі. Усяго намі была выяўлена 3131 адвербіяльная лексема (841 – у Р. Барадуліна, 791 – у Н. Мацяш, 641 – у Б. Пастарнака, 858 – у Б. Ахмадулінай) і 9546 словаўжыванняў прыслоўяў (2821 – у Р. Барадуліна, 2362 – у Н. Мацяш, 1464 – у Б. Пастарнака, 2899 – у Б. Ахмадулінай), прааналізавана 1259 нестандартных спалучэнняў з прыслоўямі (468 – у Р. Барадуліна, 304 – у Н. Мацяш, 174 – у Б. Пастарнака, 313 – у Б. Ахмадулінай).

Навуковая навізна даследавання заключаецца ў тым, што ўпершыню ў беларускім і рускім мовазнаўстве: 1) разгледжаны семантычныя, словаўтваральныя, марфалагічныя і сінтаксічныя асаблівасці прыслоўяў, якія абумоўліваюць разнастайныя праяўленні іх сінкрэтызму; 2) апісаны асабліва распаўсюджаныя ў прыслоўнай сферы лексіка-семантычны, лексіка-граматычны і сінтаксічны тыпы

сінкрэтызму; 3) ахарактарызаваны з'явы кантэкстуальнай актуалізацыі і нейтралізацыі сем у семантычнай структуры прыслоўяў; з'явы сінтаксічнай пераарыентацыі адвербаў у структуры выказвання; 4) выяўлены падпарадкавальныя, злучальныя, безасабова-прэдыкатыўныя і эліптычныя канструкцыі з прыслоўямі, адзначаныя на фоне ўзуальных спалучэнняў сваёй лексіка-семантычнай і граматычнай адметнасцю; 5) устаноўлены прагмастылістычныя функцыі сінкрэтычных прыслоўяў і нестандартных спалучэнняў адвербаў у беларускіх і рускіх паэтычных тэкстах; 6) паказаны агульныя рысы рэалізацыі сінкрэтызму і нестандартнай сінтагматыкі прыслоўяў у беларускай і рускай мовах, а таксама асаблівасці праяўлення дадзеных з'яў у мастацкай сістэме кожнага з даследаваных намі аўтараў.

Палажэнні, якія выносяцца на абарону.

1. Спецыфіка адвербіяльнага сінкрэтызму непасрэдна абумоўлена катэгарыяльнымі асаблівасцямі прыслоўяў – разнапланавасцю і дыфузнасцю іх семантыкі, словаўтваральнай (дыяхранічнай і сінхранічнай) другаснасцю, марфалагічнай нязменнасцю і функцыянальнай аманіміяй з іншымі часцінамі мовы, кантамінацыяй некалькіх сінтаксічных сувязей і функцый адной лексемы. У кантэкстуальных умовах прыслоўі часта дэманструюць перасячэнне і сумяшчэнне розных тыпаў сінкрэтызму, сярод якіх можна выдзеліць найбольш пашыраныя лексіка-семантычны, лексіка-граматычны і сінтаксічны тыпы сінкрэтызму.

2. Лексіка-семантычны (у межах аднаго разраду) і лексіка-граматычны (узаемадзеянне некалькіх разрадаў) сінкрэтызм назіраецца ў выпадках ускладнення семантычнай структуры прыслоўяў. Пры гэтым адвербы: а) перадаюць некалькі значэнняў, на выражэнні якіх яны спецыялізуюцца ў моўнай сістэме і якія ў пэўным выказванні кантамінуюцца ў адной лексеме; б) пад уплывам кантэксту развіваюць імпліцытныя (перыферычныя) і інавацыйныя семы, часта метафарычна-асацыятыўнага і канататыўнага планаў. Перадумовай узнікнення лексіка-семантычнага і лексіка-граматычнага сінкрэтызму выступаюць сэнсавыя і матывацыйныя асаблівасці прыслоўяў, аднак яго актуалізацыя ў асноўным ажыццяўляецца праз сінтагматычныя сувязі адвербаў. Узмацненню / аслабленню сінкрэтызму прыслоўяў садзейнічае характар іх карэляцыі з іншымі лексэмамі – станоўчай / нулявой / адмоўнай дэнататыўнай, дэрывацыйнай і канататыўнай.

3. Сінтаксічны сінкрэтызм прыслоўяў праяўляецца ў іх сінтагматычнай разнавектарнасці і ў сумяшчэнні сінтаксічных функцый у адной адвербіяльнай лексеме. Сінтагматычная разнавектарнасць назіраецца: а) пры ўстанаўленні двухнакіраванай сінтаксічнай сувязі прыслоўя; б) пры афармленні побач з граматычным(-і) семантычнага (асацыятыўнага) вектара прыслоўя і іх асіметрыі. Адвербіяльная лексема дэманструе сінтаксічную шматфункцыянальнасць, кантамінуючы ўласцівасці: а) функцыянальных амонімаў; б) прыслоўных сінтаксем і іменных сінтаксем / словазлучэнняў з імёнамі; в) вызначальнікаў

прэдыката і носьбітаў дадатковай (скрытай) прэдыкатыўнасці; г) пашыральнікаў асобных лексем і граматычнай асновы сказа (дэтэрмінантаў). Разнавектарнасць і шматфункцыянальнасць прыслоўяў у выказванні / тэксе ўяўляюць сабой розныя, але цесна звязаныя аспекты праяўлення адвербіяльнага сінкрэтызму (сувязь з некалькімі словамі адначасова можа прывесці да неадназначнай граматычнай кваліфікацыі лексем, і, наадварот, кантамінацыя ў сінкрэтычнай адзінцы ўласцівасцей некалькіх лексіка-граматычных класаў прадугледжвае варыятыўнасць яе сінтаксічных адносін).

4. Адвербіяльны сінкрэтызм служыць важнай перадумовай для стварэння нестандартных сінтагматычных адзінак. Да асноўных прычын, якія выклікаюць неўзуальнасць канструкцый з прыслоўямі, адносяцца: а) парушэнне лексіка-семантычных норм спалучальнасці кампанентаў; б) страта канататыўнай карэляцыі слоў, якія спалучаюцца; в) змяненне ўзуальных марфолога-сінтаксічных уласцівасцей лексем, якія аб'ядноўваюцца; г) увядзенне ў мікракантэкст неўзуальных прыслоўяў. Парушэнне стандартнай адвербіяльнай сінтагматыкі звычайна назіраецца ў наступных кантэкстуальных умовах: а) пры пашырэнні пераасэнсаванымі прыслоўямі асобных лексем у структуры сказа або яго граматычнай асновы; б) пры неўзуальным выкарыстанні прэдыкатыўных прыслоўяў; в) у радах аднародных членаў, адзін ці некалькі з якіх выражаны прыслоўем (прыслоўямі); г) пры эліпсісе азначаемага слова і самастойным ужыванні адвербаў. Нестандартныя канструкцыі з адвербамі валодаюць багатымі прагмастылістычнымі магчымасцямі: а) рэпрэзентуюць фармальна-вобразную адметнасць мастацкіх сістэм; б) забяспечваюць кампрэсію паэтычных радкоў; в) актывізуюць перцептыўна-крэатыўныя здольнасці чытача.

5. Для беларускіх і рускіх адвербаў характэрны шэраг агульных асаблівасцей праяўлення сінкрэтызму і нестандартнай сінтагматыкі. У тэкстах даследаваных намі беларускіх і рускіх паэтаў найбольш пашыраны: а) лексіка-семантычны сінкрэтызм якасных прыслоўяў; б) лексіка-граматычны якасна-колькасны сінкрэтызм; в) сінтаксічнае змяшчэнне лексем; г) нестандартныя персаніфікацыйныя спалучэнні з прыслоўямі. Значна радзей пры функцыянаванні ў паэтычным тэксце: а) уступаюць у сэнсавае ўзаемадзеянне розныя акалічнасныя разрады прыслоўяў; б) рэалізуюцца аксюмаранныя, сінестэтычныя і партытыўна-саматычныя спалучэнні.

6. Сукупнасць сінкрэтычных прыслоўяў і нестандартных спалучэнняў з адвербамі як маркіраваных адзінак тэксту забяспечвае нацыянальна-культурную ўнікальнасць прыслоўных сістэм даследаваных намі беларускіх і рускіх паэтаў. Беларускія лірыкі (Р. Барадулін, Н. Мацяш) актыўна ствараюць аказіянальныя (патэнцыяльныя) прыслоўі і нестандартныя спалучэнні з прыслоўямі, арыентаваныя пераважна на ўзуальныя і народна-фальклорныя слоўныя ўзоры і вобразы; нярэдка выкарыстоўваюць дыялектныя прыслоўі,

рэпрэзентуюць іх шырокія сінтагматычныя магчымасці і праз гэта выводзяць дадзеныя лексемы з перыферыі моўнай сістэмы. Рускія паэты (Б. Пастарнак, Б. Ахмадуліна) часцей рэалізуюць стылеўтваральны патэнцыял канструкцый з парушэннем лексічнай спалучальнасці, якія надаюць уражанне незамыславатасці і “неапрацаванасці” паэтычнага складу аўтараў, рэдка ўводзяць у тэкст аказіянальныя прыслоўі, аднак актыўна эксперыментуюць з формай і семантыкай сінкрэтычных і неўзуальных моўных адзінак.

7. Ідыястылёвая спецыфіка паэзіі **Р. Барадуліна** заключаецца ў віртуозным абыгрыванні вобразна-асацыятыўнага і фанетыка-словаўтваральнага патэнцыялу сінкрэтычных прыслоўяў і нестандартных спалучэнняў з прыслоўямі. **Н. Мацяш** задзейнічае ў асноўным метафарычныя магчымасці дадзеных адзінак – ужывае / стварае лексемы з адцягненымі і канататыўна процілеглымі семамі; вельмі часта выкарыстоўвае прыслоўі для пабудовы персаніфікацыйных спалучэнняў, але радзей за іншых аўтараў уводзіць у тэкст аксюмаранныя канструкцыі. У **Б. Пастарнака** падкрэслена вылучаецца якасна-колькасны адвербіяльны сінкрэтызм, аб’ядноўваюцца надзвычайная ўскладненасць, сэнсавая непразрыстасць адных і эліптычная кампрэсійнасць іншых канструкцый з прыслоўямі. Важную нагрузку ў паэзіі **Б. Ахмадулінай** набываюць сінкрэтычныя прыслоўі, якія спалучаюць семы трох адвербіяльных разрадаў; метанімічныя і, у прыватнасці, саматычныя спалучэнні; канструкцыі, вызначаныя стылістычным дысанансам у аб’яднанні кніжных / размоўных прыслоўяў з іншымі лексемамі; сінтагматычныя адзінкі – носьбіты імпліцытнай інфармацыі шырокага культуралагічнага плана.

Асабісты ўклад саіскальніка вучонай ступені. Вынікі даследавання атрыманы і падрыхтаваны да публікацыі аўтарам самастойна.

Апрабаваныя дысертацыі і інфармацыя аб выкарыстанні яе вынікаў. Вынікі даследавання абмяркоўваліся на 16 рэспубліканскіх і міжнародных навуковых канферэнцыях у Беларусі і за яе межамі: Рэспубліканскай навуковай канферэнцыі “Актуальныя праблемы мовазнаўства і лінгвадыдактыкі” да 75-годдзя з дня нараджэння прафесара Г. М. Малажай (Брэст, 15 сакавіка 2013 г.); Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Сёмыя навуковыя Карпаўскія чытанні” (Мінск, 15–16 сакавіка 2013 г.); II Рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі маладых вучоных “Мова і літаратура ў XXI стагоддзі: актуальныя аспекты даследавання” (Мінск, 22 сакавіка 2013 г.); I Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі студэнтаў і магістрантаў “Молодость. Интеллект. Инициатива” (Віцебск, 18–19 красавіка 2013 г.); III Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі “Слова ў кантэксце часу” да 85-годдзя прафесара А. І. Наркевіча (Мінск, 11–12 лютага 2014 г.); Рэспубліканскай навукова-тэарэтычнай канферэнцыі “Кагнітыўныя і сацыякультурныя аспекты дыскурса” (Брэст, 28 сакавіка 2014 г.); Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі “Куляшоўскія чытанні” (Магілёў, 24–25 красавіка 2014 г.); 1-й Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Соловьевские

чтения – 2014” (Мінск, 29–30 мая 2014 г.); III Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Пограничья – культурные, литературные и языковые контакты” (Беласток, 15–16 верасня 2014 г.); VI Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Русский язык: система и функционирование” да 75-годдзя філалагічнага факультэта (Мінск, 28–29 кастрычніка 2014 г.); V Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі “Традыцыі і сучасны стан культуры і мастацтва” (Мінск, 20–21 лістапада 2014 г.); III Міжнародным навуковым семінары “Научные чтения, посвященные Виктору Владимировичу Мартынову” (Мінск, 9–10 сакавіка 2015 г.); Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Семантика и прагматика языковых единиц” (Мінск, 11–12 мая 2015 г.); XI Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Языковые категории и единицы: синтагматический аспект” (Уладзімір, 29 верасня – 1 кастрычніка 2015 г.); Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Беларуская мова ў XXI стагоддзі: асноўныя тэндэнцыі развіцця” да 80-годдзя акадэміка А. І. Падлужнага (Мінск, 28–29 кастрычніка 2015 г.); VII Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Русский язык: система и функционирование” да 95-годдзя БДУ, 50-годдзя кафедры рускай мовы, 90-годдзя прафесара П. П. Шубы (Мінск, 18–19 кастрычніка 2016 г.).

Апублікаванне вынікаў дысертацыі. Асноўныя палажэнні і вынікі работы адлюстраваны ў 23 публікацыях, з якіх 8 (5,7 аўт. арк.) – у навуковых рэцэнзаваных выданнях, у т. л. 2 за мяжой, 3 (1,4 аўт. арк.) – у зборніках навуковых артыкулаў і 12 (3,6 аўт. арк.) – у зборніках матэрыялаў навуковых канферэнцый, у т. л. 1 за мяжой. Агульны аб’ём публікацый складае 10,7 аўт. арк.

Структура і аб’ём дысертацыі. Дысертацыя ўключае пералік скарачэнняў і ўмоўных абазначэнняў, уводзіны, агульную характарыстыку работы, чатыры главы з вывадамі, заключэнне, бібліяграфічны спіс, тры дадаткі (ДАДАТАК А. Агульныя асаблівасці праяўлення сінкрэтызму і нестандартнай сінтагматыкі прыслоўяў у беларускіх і рускіх паэтаў, ДАДАТАК Б. Нацыянальна-культурная і ідыястыльвая спецыфіка праяўлення адвэрбіяльнага сінкрэтызму і нестандартнай сінтагматыкі ў беларускіх і рускіх паэтаў, ДАДАТАК В. Слоўнік лінгвістычнай і літаратуразнаўчай тэрміналогіі). Поўны аб’ём дысертацыі складае 235 старонак: 161 старонку займае асноўны тэкст; 28 старонак – бібліяграфічны спіс, які складаецца са спіса выкарыстаных крыніц (324 найменні), спіса крыніц моўнага матэрыялу (14 найменняў) і спіса публікацый саіскальніка вучонай ступені (23 найменні); 46 старонак – дадаткі, якія ўключаюць 11 табліц (6 старонак), 21 рысунак (10 старонак) і слоўнік лінгвістычных і літаратуразнаўчых тэрмінаў, выкарыстаных у дысертацыі (30 старонак).

АСНОЎНЫ ЗМЕСТ ДЫСЕРТАЦЫІ

Першая глава “Тэарэтычныя праблемы сінкрэтызму і нестандартнай сінтагматыкі моўных адзінак” носіць аглядна-аналітычны характар і ўтрымлівае тэарэтычныя асновы дысертацыі.

У раздзеле 1.1 *“Паняцце сінкрэтызму ў лінгвістыцы”* асвятляюцца гісторыя вывучэння моўнага сінкрэтызму і розныя трактоўкі дадзенага паняцця; разглядаюцца праблемы суадносін цэнтральных і сінкрэтычных адзінак мовы; размяжоўваюцца сінкрэтызм і сумежныя лінгвістычныя паняцці.

Фармулюецца прадстаўленае ў дысертацыйнай рабоце разуменне моўнага сінкрэтызму як з’явы, якая аб’ядноўвае шэраг рознаўзроўневых адзінак не на аснове іх анамасіялагічнай / семасіялагічнай адпаведнасці (пэўны сэнс ↔ яго моўныя эксплікатары), а на падставе спосабу спалучэння ў іх фармальных і семантычных прымет. Вядучымі **характарыстыкамі сінкрэтычных адзінак** мы лічым: 1) гетэрагеннасць, 2) нераз’яднанасць двух і больш структурных і / або семантычных складнікаў, 3) сказавую / тэкставую шматфункцыянальнасць і, як вынік, 4) неадназначнасць лінгвістычнай інтэрпрэтацыі.

У раздзеле 1.2 *“Праяўленні сінкрэтызму ў марфалагічных сістэмах беларускай і рускай моў”* адзначаецца, што даследаванне сінкрэтызму ў сферы часцін мовы актыўна разгарнулася з прыняццем ідэі іх полевай арганізацыі (У. Р. Адмоні) і пасля распрацоўкі В. В. Бабайцавай сінтаксічнай тэорыі пераходнасці, праецыраванай у марфалагічную сістэму рускай мовы. Пры пералічэнні класаў і разрадаў слоў, якія традыцыйна змяшчаюцца ў зону граматычнага сінкрэтызму (аддзеяслоўныя назоўнікі, парадкавыя лічэбнікі, займеннікі, інфінітывы, дзеепрыметнікі і дзеепрыслоўі), сцвярджаецца, што аб сінкрэтызме прыслоўяў гавораць радзей, але яны акумуляруюць у сабе шырокі спектр лексіка-граматычных уласцівасцей іншых часцін мовы.

У раздзеле 1.3 *“Паняцце стандартнай і нестандартнай сінтагматыкі”* разглядаюцца шматлікія напрамкі вывучэння сінтагматыкі слоў у еўрапейскай і рускай лінгвістыцы. Адзначаецца, што ў беларускім мовазнаўстве: 1) увага даследчыкаў (А. Я. Міхневіча, А. І. Наркевіча, Л. П. Падгайскага, М. С. Яўневіча, Т. П. Бандарэнкі) сканцэнтравана пераважна на аналізе непрэдыкатыўных кампанентаў выказвання і на разглядзе нарматыўных / узуальных сінтаксічных мадэлей; 2) толькі ў апошні час актывізаваўся інтарэс да аказіянальнай спалучальнасці лексем (Ж. Ю. Клімянок, Т. Р. Рамза, А. М. Якушава); 3) застаюцца нявывучанымі неграматыкалізаваныя адносіны слоў на ўзроўні прэдыкатыўнай адзінкі (існуюць асобныя працы А. К. Кіклевіча) і праблемы функцыянальнай значнасці слоў пэўнай лексіка-граматычнай катэгорыі пры пабудове неўзуальных канструкцый.

Паняцце **нестандартнай сінтагматыкі** (не адпавядае агульнапрынятаму ўжыванню, абумоўлена індывідуальным густам і спецыфічным кантэкстам) раскрываецца ў кантрасце з паняццем узуальнай сінтагматыкі, падкрэсліваецца цесная сувязь стэрэатыпнага і творчага ў мове, указваецца, што фармальныя крытэрыі размежавання нестандартных і ўзуальных спалучэнняў яшчэ не распрацаваны.

У раздзеле 1.4 *“Перадумовы ўзнікнення сінкрэтызму і нестандартнай сінтагматыкі ў паэтычных тэкстах”* вылучаюцца асаблівасці паэтычнага

тэксту (экспрэсіўнасць, эксперыментальнасць, полісемантычнасць, варыятыўнасць інтэрпрэтацыі і інш.), якія абумоўліваюць з'яўленне ў ім сінкрэтычных і нестандартных адзінак. Адзначаецца, што значная свабода сінтагматычных (нестандартная спалучальнасць) і парадыгматычных (сінкрэтызм) адносін у паэзіі прадвызначана большай дынамічнасцю паэтычнай мовы ў параўнанні з натуральнай (А. Ю. Муратава).

У другой главе “**Тыпалогія прыслоўнага сінкрэтызму і яго актуалізацыя ў паэтычных тэкстах**” разглядаюцца праяўленні і спосабы вылучэння лексіка-семантычнага, лексіка-граматычнага і сінтаксічнага сінкрэтызму.

У раздзеле 2.1 “**Лексіка-семантычны і лексіка-граматычны сінкрэтызм прыслоўных лексем**” адзначаецца, што сэнсава- і тэкстаўтваральны патэнцыял прыслоўяў праяўляецца ў іх здольнасці канцэнтраваць у сабе розныя інфарматыўныя функцыі, служыць адначасова для канстатацыі і інтэрпрэтацыі з'яў рэчаіснасці. Пры гэтым прыслоўе можа сумяшчаць некалькі значэнняў у межах аднаго лексіка-граматычнага разраду (лексіка-семантычны сінкрэтызм) і некалькі сем розных разрадаў (лексіка-граматычны сінкрэтызм). Дыфузнасць семантыкі прыслоўя ствараецца пры актуалізацыі адных (патэнцыяльных) яго сем і нейтралізацыі іншых; трансфармацыі прадметна-прасторавых сэнсавых доляў у вобразна-асацыятыўныя, іх кантамінацыі.

Лексіка-семантычны сінкрэтызм найбольш шырока прадстаўлены ў сферы якасных прыслоўяў: *Играя в смех, в иные времена, / нога ледок любовно расколола* (Б. Ахмадуліна) – *любовно* дапускае розныя тлумачэнні, напрыклад, ‘бережно; осторожным, легким движением; со старинным жеманством’ і інш. Пры рэалізацыі **лексіка-граматычнага сінкрэтызму** адны прыслоўі спалучаюць уласціваасці некалькіх падразрадаў або азначальных, або акалічнасных прыслоўяў: *...Касмічнай прорвы, / Якая / Адрачэннем ад цябе / Лядзяна зеўрае* (Н. Мацяш) – праз параўнанне *быццам лёд* у прыслоўі актуалізуюцца якасныя семы ‘раўнадушна, бязлітасна, жорстка’; *В той тоске, на какую способен / человек, озираясь с утра / в понедельник, зимою, спросонок, / в том же месте судьбы, что вчера...* (Б. Ахмадуліна) – пад уплывам іншых тэмпаральных лексем кантэксту прыслоўе выражае семантыку не толькі прычыны, але і часу. Іншыя прыслоўі аб'ядноўваюць у сабе якасна-акалічнасныя значэнні: *Прад ураганам дрэвы – на калені! / I толькі стогнуць здушана яны* (Н. Мацяш) – ‘прыглушана, аслаблена’, ‘бо знаходзяцца ў заціснутым стане’.

У падраздзеле 2.1.1 разгледжана асабліва пашыранае сумяшчэнне ў адным прыслоўі якасных і колькасных сем. Указваюцца экстра- і інтралінгвістычныя прычыны ўзнікнення дадзенага тыпу сінкрэтызму.

Як правіла, сінкрэтычныя азначальныя прыслоўі ў сваёй першаснай функцыі накіраваны на квалітатыўнае вызначэнне дзеяння / прыметы. Тэндэнцыю да ўзмацнення другасных **колькасных сем** праяўляюць адвербы, якія часта і ва

узусе служаць інтэнсіфікатарамі дзеяслоўных / ад’ектыўных лексем (бел. *страшна, магутна*, рус. *смертельно, дико*).

Паэты робяць устаноўку на шматпланавасць выражэння катэгорыі інтэнсіўнасці. Яны часта ўводзяць у тэкст прыслоўі, у якіх **якасна-характарыстычныя семы** прадстаўлены **рэльефней за колькасныя**. Сінкрэтызм такіх лексем звычайна мае кантэкстуальную абумоўленасць і падтрымліваецца цэнтральнымі матывамі паэзіі аўтараў. Прыслоўі з агульным значэннем ‘яўна, відавочна, яскрава’ (бел. *голосна, сакавіта*, рус. *пышно, горячо*) эксплікуюць знешнія, фізічна адчувальныя, даступныя градуіраванню прыметы, таму ў дадзеных лексем узнікаюць колькасныя семы: ...*Фарбы паўдня дзёрзка раскашуюць!* (Н. Мацяш).

Сінкрэтычныя прыслоўі дапамагаюць дакладна перадаць дынамічнасць дзеяння (семантыка хуткага руху можа быць заключана ў самім прыслоўі, або яно вызначае дынамічны дзеяслоў і акцэнтуюе колькасныя параметры дзеяслоўнай прыметы). Прыслоўі валодаюць як уласна семантычным, так і структурна-матывацыйным патэнцыялам для выражэння інтэнсіўнасці. Пры спалучэнні прыслоўяў тыпу бел. *на бягу, навывлет*, рус. *вприпрыжку, напролом* з дзеясловамі адпаведнай семантыкі адбываецца ўзмацненне дзеяслоўнасці і павышаецца дынамізм паэтычнага тэксту: *Сраженье хлынуло в пробоину / И выкатилось на равнину, / Как входит море в край застроенный, / С разбега проломив плотину* (Б. Пастарнак).

Узнікненне колькасных сем часам абумоўлена і наяўнасцю ў семантычнай структуры прыслоўяў такіх **якасных кампанентаў значэння**: а) ‘зададзенасць спосабу дзеяння, неабходнасць прыкласці намаганні для дасягнення выніку’ (бел. *наўздагон, неадступна*, рус. *влет, наперерез*); б) ‘спецыфічны спосаб перамяшчэння, неабходнасць пры руху прытрымлівацца пэўнай траекторыі’ (бел. *наўскоч, наўскапыта*, рус. *вприпрыжку, напрямик*); в) ‘выпадковасць, бязладнасць і імправізацыя’ (бел. *неўпапад, ашалела*, рус. *бесшабашно, вакхически*); г) ‘хуткасць, імгненнасць’ (бел. *стрымгалоў, таропка*, рус. *поспешно, впопыхах*); д) ‘унутраная матывацыя дзеяння’ (бел. *апантана, ненатольна*, рус. *алчно, взахлеб*); е) ‘эмацыянальны стан’ (бел. *узбуджана*, рус. *разгневанно*); ж) ‘дасягненне прыметай / дзеяннем сваёй мяжы ці пэўнай крытычнай кропкі’ (бел. *нацвёрда, наскрозь*, рус. *вповал, насыто*).

У раздзеле 2.2 “**Сінтаксічны сінкрэтызм прыслоўных лексем у паэтычным тэксце**” апісваюцца сінтагматычная разнавектарнасць і сінтаксічная шматфункцыянальнасць прыслоўяў. Сінтагматычная **разнавектарнасць** назіраецца пры ўстанаўленні двухнакіраванай сінтаксічнай сувязі прыслоўяў з іншымі словамі; афармленні побач з граматычным(-і) семантычнага (асацыятыўнага) вектараў прыслоўя і іх асіметрыі.

У падраздзеле 2.2.1 указваецца, што магчымасць рэалізаваць двухнакіраваныя сінтаксічныя сувязі забяспечваецца семантычнай шматпланавасцю адвербаў і характарам іх граматычнай залежнасці ад галоўных слоў: пры

адсутнасці ў прыслоўяў словазменных катэгорый яны далучаюцца да азначаемых лексем слабай сувязю прымыкання, якая ўстанаўліваецца не з дапамогай фармальных паказчыкаў, а на аснове семантыкі лексем.

У паэтычных тэкстах выбраных намi аўтараў прадстаўлены такія **тыпы** двухнакіраванай сувязі прыслоўяў:

– рэгулярная (абумоўлена суадносінамі кампанентаў сказа і ў выглядзе мадэлей апісана ў акадэмічных граматыках): *Надзею **напавер** / Бяру, што нешта будзе* (Р. Барадулін) – прыслоўе з азначальна-акалічнасным значэннем прымыкае да назоўніка (дапаўнення) і дзеяслова; нерэгулярная (залежыць ад канкрэтнага лексічнага напаўнення выказвання): *Мерцаньем звезд **далеких безразлично** / Был поворот дороги **озарен*** (Б. Пастарнак) – узнікае пры асацыятыўнай блізкасці слоў *далекий* ('чуждый кому-, чэму-лібо') і *безразлично* ('равнодушно, безучастно');

– лексіка-семантычна і канструктыўна абумоўленая (рэалізуецца пры структурным ускладненні членаў сказа, якія пашыраюцца акалічнасцю / азначэннем, выражанымі прыслоўем): *Адказваць на каханне часта нечым, / Хоць **ненатольна прагнецца любіць*** (Н. Мацяш) – два дзеясловы састаўнога выказніка маюць сему 'інтэнсіўнасць' і могуць вызначацца якасна-колькасным прыслоўем.

У падроздзеле 2.2.2 адзначаецца, што неграматыкалізаваная сувязь прыслоўя з іншымі лексэмамі рэалізуецца ў наступных кантэкстуальных умовах: 1) пры ўстанаўленні паміж словамі лексіка-семантычных адносін супастаўлення і проціпастаўлення; 2) пры асацыятыўнай і канататыўнай блізкасці лексем; 3) на аснове фармальнага збліжэння карэлятаў; 4) у межах сіметрычных сінтаксічных канструкцый; 5) пры ўстанаўленні дадатковай анафарычнай сувязі прыслоўя. Напрыклад: *...Шпак, / Што ў **цёплым выраі ўсмак** / Па незабытай шпакоўні **сумуе**?* (Р. Барадулін) – на аснове станоўчай ацэначнасці прыслоўе збліжаецца са словазлучэннем у *цёплым выраі* і аддаляецца ад граматычна галоўнага слова *сумуе*.

У падроздзеле 2.2.3 сярод розных тыпаў праяўлення сінтаксічнай **шматфункцыянальнасці** прыслоўяў найбольш падрабязна разглядаюцца выпадкі абыгрывання ў паэзіі **функцыянальнай аманіміі** якасных прыметнікаў, якасных прыслоўяў і прэдыкатыўных прыслоўяў на *-а, -ó* (бел.), *-о, -е* (рус.) у формах звычайнай і вышэйшай ступеней параўнання. Пры гэтым адна прыслоўная лексема можа сумяшчаць: а) статуальную і якасную семантыку; б) уласна адвербіяльную і ад'ектыўную якаснасць. Напрыклад: *Скаланулася да глыбінь / На пагоду свежа і **золка**...* (Н. Мацяш) – прыслоўе *золка*, якое ў моўнай сістэме адносіцца да прэдыкатываў, у дадзеным кантэксте вызначае дзеяслоў і выконвае функцыю якаснага адверба, таму сумяшчае семантыку 'стан' і 'якасць'. Або: *Как празден дух **проведшего без сна** / Такою ночью! Как **голубó** **пылает** / Фитиль в мозгу!* (Б. Пастарнак) – *голубо* з'яўляецца прыслоўем, але пры гэтым перадае ад'ектыўную семантыку (*голубой фитиль / голубой свет фитиля*).

Размяжоўваюцца сінтаксічнае змяшчэнне (Б. Ю. Норман, А. Сітарскі, Н. В. Манчынава) – граматычна дакладная кваліфікацыя лексемы як прыслоўя, якое, аднак, заключае ў сабе семантыку іншай лексемы / канструкцыі – і сінтаксічная непразрыстасць – варыятыўная граматычная ідэнтыфікацыя лексемы: *Ах, этот стол запляшет косоного* (Б. Ахмадуліна) – сінтаксічнае змяшчэнне (*запляшет косоного* замест *косоногий стол*); *Няхай святло перамагае ў нас! / Бо толькі ў ім душа расце крылата* (Н. Мацяш) – сінтаксічная непразрыстасць ад’ектыўнай / адвербіяльнай лексемы *крылата*, якая карэлюе і з дзеясловам, і з іменем.

У раздзеле 2.3 “**Прыёмы і сродкі актуалізацыі адвербіяльнага сінкрэтызму**” адзначаецца, што ўласцівая самім прыслоўям схільнасць да праяўлення сінкрэтызму ў паэтычных тэкстах актуалізуецца за кошт прыслоўнай сінтагматыкі: 1) пры станоўчай дэнататыўнай / канататыўнай / дэрывацыйнай карэляцыі з азначаемай лексэмай: *Дні спяшаюцца ўпадбеж / Вярнуцца ў цішыню нязлую* (Р. Барадулін) – пад уплывам дзеяслова ў прыслоўі вылучаецца колькасная сема ‘інтэнсіўнасць, хуткасць’; 2) пры звязненні ў кантэксце сінкрэтычнага прыслоўя з прататыповым сродкам выражэння пэўнай семантыкі: *[Облака] замечали: с воды похудели / Заборы – заметно, кресты – слегка* (Б. Пастарнак).

Трэцяя глава “**Тыпалогія і эстэтычная значнасць нестандартных спалучэнняў з прыслоўямі ў беларускіх і рускіх паэтычных тэкстах**” складаецца з двух раздзелаў, у якіх апісваюцца тыпы і мастацка-выяўленчы патэнцыял нестандартных спалучэнняў з прыслоўямі.

У раздзеле 3.1 “**Прычыны і кантэкстуальныя ўмовы ўзнікнення нестандартнай прыслоўнай сінтагматыкі**” вызначаюцца асноўныя прычыны, якія абумоўліваюць неўзуальнасць канструкцый з прыслоўямі: а) парушэнне лексічных норм спалучальнасці кампанентаў (*[лёс мне] шчодро зайздросціць* – Р. Барадулін, *[стихи] живут вчерне, набело очнутся* – Б. Ахмадуліна); б) семантычнае “раздапасаванне”, якое часам даходзіць да проціпастаўлення слоў спалучэння, або дубліраванне іх асобных сем (*[цені] моўчкі вядуць размовы* – Р. Барадулін, *снять внаем* – Б. Пастарнак); в) канататыўная неадпаведнасць слоў, якія спалучаюцца (*[мова] усмак збэшчана* – Н. Мацяш, *намыкавшейся влассть зимы* – Б. Пастарнак); г) змяненне ўзуальных марфалага-сінтаксічных уласцівасцей лексем, якія аб’ядноўваюцца ў канструкцыю (*Паката дах апусціў плячо* – Р. Барадулін, *улыбка вахлеб* – Б. Пастарнак); д) адсутнасць семантычнай і / або граматычнай карэляцыі прыслоўя з некалькімі кампанентамі выказвання (...*Весь сумрак роци* [‘адзінкавасць’] *сообща* [‘множнасць’] / *Их [ландыши] разбирает* [‘адзінкавасць’] *на перчатки* – Б. Пастарнак); е) увядзенне ў мікракантэкст неўзуальных прыслоўяў: ...*Наш люд настроен рукопашно*... (Б. Ахмадуліна).

Парушэнне стандартнай адвербіяльнай сінтагматыкі звычайна назіраецца ў наступных **кантэкстуальных умовах**: а) пры пашырэнні прыслоўямі асобных

лексем у структуры сказа або яго граматычнай асновы: *Всё обледенело с размаху...* (Б. Пастарнак); *Над зямлёю ледзьве-ледзь світае, / А ўва мне і апоўначы – ранне* (Н. Мацяш); б) пры неўзуальным выкарыстанні прэдыкатыўных прыслоўяў: *Мне нясмела прыходзіць сюды* (Р. Барадулін); в) у радах аднародных членаў, адзін ці некалькі з якіх выражаны прыслоўем (прыслоўямі): *...Беззаганныя машыны / Адначасова і бяспрасна / Вучоным памагаюць...* (Н. Мацяш); г) пры эліпсісе азначаемага слова і самастойным ужыванні адвербаў: *Бегом, в Тарусе, босиком, в росе, / без промаха – непоправимо мимо...* (Б. Ахмадуліна).

Раздзел 3.2 “*Рэалізацыя эстэтычных магчымасцей нестандартнай адвербіяльнай сінтагматыкі ў беларускіх і рускіх паэтычных тэкстах*” складаецца з двух падраздзелаў.

Падраздзел 3.2.1 прысвечаны разгляду вобразных мадэлей, якія рэалізуюцца з дапамогай нестандартных спалучэнняў адвербаў. Адзначаецца, што 56,5 % ад усіх нестандартных спалучэнняў з прыслоўямі эксплікуюць **персаніфікацыю** ([Дзень] *узіраецца дапытліва, трывожна, недаўменна* – Н. Мацяш), з іх 12,9 % – адухаўленне з’яў, выражаных **партытыўна-саматычнымі** намінацыямі (*Панура было і сумна / Вясельым дзявочым нагам* – Р. Барадулін); 7,1 % канструкцый фіксуюць **сінестэзію** (*А в саду, где из погребя, со льду, / Звезды благоуханно разохались...* – Б. Пастарнак); 6,1 % – **аксюмаран** (*...Я праведно виновна...* – Б. Ахмадуліна), пры гэтым розныя вобразныя мадэлі нярэдка сумяшчаюцца ў адным спалучэнні.

У падраздзеле 3.2.2 разглядаецца кампрэсійны патэнцыял нестандартнай прыслоўнай сінтагматыкі ў беларускіх і рускіх паэтычных тэкстах і адзначаецца, што кампрэсія нестандартных спалучэнняў з прыслоўямі рэалізуецца дзякуючы а) спецыфіцы адвербіяльнай намінацыі прымет (прыслоўе як лексема-сінтаксема часта аказваецца найбольш эканомным спосабам выражэння значэнняў); б) кантэкстуальнаму пашырэнню сістэмных ацэначна-характарыстычных сем прыслоўя, метафарычнае спалучэнне з якім патрабуе семантычнага разгортвання.

Канструкцыі з прыслоўямі адсылаюць да імпліцытнай інфармацыі ў выпадках, калі 1) эліптызуецца лексема, з якой звычайна ўжываецца адверб: *...За-зубренный мной без запинки / белокаменный свиток имен / Маросейки, Варварки, Ордынки!* (Б. Ахмадуліна) (= зазубренный до того, чтобы излагать без запинки); 2) выкарыстоўваецца нетыповы (аказіянальны) адвербіяльны спосаб афармлення думкі: *Бялелі стрэхі беластога* (Р. Барадулін) (= бялелі, быццам стагі пад снегам).

У чацвёртай главе “*Спецыфіка праяўлення сінкрэтызму і нестандартнай спалучальнасці прыслоўяў у беларускіх і рускіх паэтычных тэкстах*” выяўляюцца адметнасці прыслоўных сістэм (Л. А. Савёлава) беларускіх і рускіх паэтаў.

Раздзел 4.1 “*Адвербіяльны сінкрэтызм і нестандартная сінтагматыка прыслоўяў у беларускіх паэтычных тэкстах*” уключае два падраздзелы.

У падраздзеле 4.1.1 вылучаюцца **нацыянальна-культурныя асаблівасці** праяўлення сінкрэтызму і нестандартнай спалучальнасці адвербаў у беларускіх

паэтаў: 1) семантычная арыентацыя сінкрэтычных узуальных і аўтарскіх прыслоўяў, нестандартных спалучэнняў з адвербамі на народна-фальклорныя вобразы: *Кветка Папараць спалохана цвіце...* (Р. Барадулін) – прыслоўе ўключае фальклорна-этнаграфічны кампанент семантыкі ‘недаступнасць для назірання папараць-кветкі’; 2) выкарыстанне дыялектных і стылістычна маркіраваных лексем (*нападоймішча, далуках, укоптур*) не толькі ў апісальна-бытавых кантэкстах, але і ў кантэкстах высокага стылю; 3) з’яўленне аўтарскіх лексем, у якіх пераасэнсоўваецца пэўнае дыялектнае паняцце: *кунега* ‘любоў, пяшчота’, *кунежыць* ‘любіць, песціць’ – *кунежна* ‘ласкава, пяшчотна’ (Р. Барадулін).

У падраздзеле 4.1.2 устанаўліваюцца ідыястылёвыя адметнасці прыватных прыслоўных сістэм беларускіх аўтараў. Адзначаецца, што ў **Н. Мацяш** прыслоўі ўцягваюцца ў сістэму сродкаў, накіраваных на выяўленне рамантычна-экзістэнцыйнага самаадчування лірычнай гераіні і персаніфікацыю прыродных з’яў: *Упарта імкнецца яна [галінка] з кута цёмнага*. Персаніфікацыя як адзін з самых распаўсюджаных відаў тропай заключаны ў Н. Мацяш у большасці яе канструкцый з прыслоўямі (71,1 % ад усіх нестандартных спалучэнняў аўтара; параўн.: у Р. Барадуліна – 62,4 %, у Б. Пастарнака – 57,3 %, у Б. Ахмадулінай – 45,2 %). Аб традыцыйнасці манеры пісьма Н. Мацяш сведчыць таксама перавага пашыраных і ў іншых аўтараў тыпаў нестандартных канструкцый (напрыклад, субстытуцыя ўзуальных спалучэнняў з ад’ектывамі аўтарскімі канструкцыямі з адвербамі: *Як ломка адзвоньвае лёд!.. – ломка адзвоньвае замест ломкі лёд*).

Жывапісную метафарычнасць паззіі **Р. Барадуліна** актуалізуюць: а) прыслоўі са значэннем зрокавых, тактыльных і інш. прымет: *Гранаты ляжаць сцежалела, барвяна, / Нібы капшукі, што грашыма напханы*; б) разнастайныя сінэстэтычныя спалучэнні для маркіравання перцэптыўнай шматмернасці свету: *І ў лясах успамінаў замроеных / Цёпла выюць ваўкі ў Піліпаўку*; в) партытыўна-саматычныя спалучэнні, якія перадаюць “па-сялянску зямныя” (А. Э. Астраух) вобразы: *...Дзядоўнік лапушыўся аблавуха...*; г) складаныя прыслоўі для надання вобразам маляўнічасці і велічнасці: *Сосны прарыпелі, / Жагнаючы зеленарука лёх*.

Раздзел 4.2 “*Адвербіяльны сінкрэтызм і нестандартная сінтагматыка прыслоўяў у рускіх паэтычных тэкстах*” складаецца з двух падраздзелаў.

У падраздзеле 4.2.1 апісваюцца інтэгральныя рысы асобных адвербіяльных сістэм Б. Пастарнака і Б. Ахмадулінай. Адметнасць іх творчага почырку працягваецца ў першую чаргу на сінтаксічным узроўні: у стварэнні аўтарскіх спалучэнняў шляхам разрыву вузка абмежаваных лексічных сувязей (*нижайше дивится друг другу* – Б. Ахмадуліна); у зваротнай метафарызацыі і дэтэрміналагізацыі ўстойлівых спалучэнняў (*настежь открытого моря* – Б. Пастарнак, *рвано ранен* – Б. Ахмадуліна); у пашыранасці сказаў з сінкрэтычным кампаратывам; у звязанні лексікі розных стыляў у мікракантэксте. Нестандартная прыслоўная

спалучальнасць Б. Пастарнака і Б. Ахмадулінай, з аднаго боку, выклікае ўражанне стылёвай “шурпатасці” іх лірыкі: *Мы братъ преград не обещаѣли, / Мы будем гибнуть откровенно...* (Б. Пастарнак) – ‘сознательно осуждая себя на это’; *И – наотрез рассветло то ль во лбу, то ль окрест* (Б. Ахмадуліна) – ‘целиком, окончательно’; з другога боку, сведчыць аб падкрэсленай увазе аўтараў да слоўнага складніка паэзіі, яе фанетычнай выверанасці і музыкальнасці: *Еще пышней и бесшабашней / Шумите, осыпайтесь, листья...* (Б. Пастарнак); *Белеть – нелепо, а чернетъ – не ново, / чернетъ – недолго, а белеть – безбрежно* (Б. Ахмадуліна).

У падраздзеле 4.2.2 выяўляюцца **спецыфічныя рысы** ва ўжыванні / стварэнні адвербаў рускімі аўтарамі. У паэзіі **Б. Пастарнака** катэгорыя прыслоўя набывае падкрэсленую значнасць, і гэта ідэнтыфікуецца не колькаснымі паказчыкамі, а арыгінальнасцю запаўнення адвербіяльнай прасторы аўтара. Паэт выкарыстоўвае прыслоўі пераважна не ад’ектыўнага, а субстантыўнага і дзеяслоўнага паходжання (*взахлеб, наперечет, с размаху*); часцей за іншых паэтаў задзейнічае адвербы для пабудовы эліптычных канструкцый (складаюць 6,9 % ад неўзуальных спалучэнняў Б. Пастарнака, у іншых аўтараў – каля 1 %). Б. Пастарнак ураўнаважвае стылёвыя апазіцыі, ствараючы як паэтычна ўскладненыя, так і гутарковыя канструкцыі; семантычна празмерныя (*вовремя поспеть*) і кампрэсійныя выразы, якія не паддаюцца адназначнай інтэрпрэтацыі: *Тесней, чем сердце и предсердье, / Зарифмовали нас вдвоем – зарифмовали тесней* = зарифмовали і тем самым яшчэ сильнее закрэпілі сімвалічную сувязь між лірычнымі героямі і *нас тесней* = мы аб’яднены теснее, чем соприкасаются сердце и предсердье.

Прыватная адвербіяльная сістэма **Б. Ахмадулінай** адлюстравала своеасаблівыя аўтарскія акцэнтны ў асэнсаванні адухоўленай прыроды (яна паўстае больш строгай і ўрачыстай, а не імклівай і хаатычнай, як у Б. Пастарнака: *Всё время важно и вельможно / шел снег...*); увабрала флорапаэтычныя матывы аўтара (*Как замкнуто она [черемуха], как гордо пахнет...*). Парытыўна-саматычныя і аксюмаранныя спалучэнні Б. Ахмадулінай актуалізуюць “цэнтраімклінасць” (І. Бродскі) і аўтарэфлексіўнасць яе лірыкі: *В час осени крайний – так скучно локтям / опять ушибатся об угол сиротства*. Імкненне аўтара да нюансаванага адлюстравання рэчаіснасці адбілася ў біатрыбутыўных спалучэннях паэта (*невиданно львиный хвост; дико и нежно сверкает фольга*).

ЗАКЛЮЧЭННЕ

Асноўныя навуковыя вынікі дысертацыі

У працэсе даследавання мы вызначылі праяўленні сінкрэтызму і нестандартнай сінтагматыкі адвербіяльных лексем у паэтычных тэкстах; устанавілі, якую ролю адыгрываюць дадзеныя з’явы ў мастацка-выяўленчых сістэмах беларускіх і рускіх аўтараў. Намі зроблены наступныя высновы.

1. Складанасць прыроды прыслоўяў, абумоўленая іх шматпланавымі сувязямі з іншымі катэгарыяльнымі класамі слоў, праяўляецца:

– у сумяшчэнні прымет ідэнтыфікуючых і прэдыкатных часцін мовы, выяўленчых і ацэначных сем, намінатыўнай і дэйктычнай функцыі, што дазваляе прыслоўям служыць сродкамі выражэння розных семантычных участкаў моўнай сістэмы – семантычных палёў (якаснасці, колькаснасці, тэмпаральнасці, лакатыўнасці, абумоўленасці, кампаратыўнасці і інш.);

– у другасным паходжанні (дыяхранія і сінхранія); множнай матывацыі, разыходжанні адносін фармальнай і сэнсавай вытворнасці асобных лексем (сінхранія);

– у адсутнасці марфалагічных катэгорый, якія ахопліваюць усе лексіка-граматычныя разрады прыслоўяў; наяўнасці адносін функцыянальнай аманіміі са словамі іншых часцін мовы;

– у здольнасці семантычна і граматычна адносіцца адначасова да некалькіх лексем у сказе; магчымасці быць носбітамі атрыбутыўнай і прэдыкатыўнай, дыктальнай і модуснай інфармацыі ў структуры выказвання; карэляцыі з іншымі членамі семантыка-граматычных парадыгм, у якія ўваходзяць прыслоўі.

Усё гэта дазваляе кваліфікаваць прыслоўі як полісінкрэтычныя моўныя адзінкі, здольныя праяўляць лексіка-семантычны, лексіка-граматычны, матывацыйна-словаўтваральны, функцыянальны і сінтаксічны сінкрэтызм. У галіне семантыкі і сінтаксісу, вызначальных для аб'яднання дадзеных лексем у адзіную часціну мовы, адвербіяльны сінкрэтызм прадстаўлены вельмі разнастайна. Ён рэалізуецца ў лексіка-семантычным, лексіка-граматычным і сінтаксічным (у т. л. і функцыянальна-сінтаксічным) тыпах [1; 5; 6; 8; 14; 17; 21].

2. Пры **лексіка-семантычным** (накладанні значэнняў у межах аднаго разраду) і **лексіка-граматычным** (спалучэнні семантыкі розных разрадаў) **сінкрэтызме** ўскладняецца семантычная структура прыслоўя за кошт а) кантамінацыі некалькіх сэнсавых кампанентаў, уласцівых лексеме ў моўнай сістэме і адначасова актуалізаваных у выказванні ('якасць' і 'колькасць', 'якасць' і 'параўнанне / прыпадабненне', 'спосаб дзеяння' і 'сумеснасць', 'спосаб дзеяння' і 'час', 'спосаб дзеяння' і 'прастора', 'час' і 'прычына' і інш.); б) развіцця пад уплывам кантэкстуальных умоў патэнцыяльных і інавацыйных для сістэмнай адзінкі сем ('спосаб дзеяння' і 'прастора', 'спосаб дзеяння' і 'прычына / мэта', 'фізічная якасць' і 'псіхалагічная якасць'). Пашыранасць і напрамкі семантычных мадыфікацый прыслоўяў прадвызначаюцца агульнымі экстра- і інтралінгвістычнымі тэндэнцыямі аб'яднання сэнсаў і канкрэтнымі эстэтычнымі задачамі аўтараў.

Прыслоўны сінкрэтызм **актуалізуецца** разнастайнымі спосабамі, прыёмам і сродкамі. Перадумовай узнікнення лексіка-семантычнага і лексіка-граматычнага сінкрэтызму выступае наяўнасць у семантычнай структуры прыслоўя пэўных сем,

характар яго матывавальнай асновы і інш., аднак актуалізацыя сінкрэтызму ажыццяўляецца праз сінтагматычныя сувязі адверба. На ступень выражанасці сінкрэтызму прыслоўяў упывае характар іх карэляцыі з іншымі лексемамі – станоўчай / нулявой / адмоўнай дэнаматыўнай, дэрывацыйнай і канататыўнай.

Ускладненне сінтагматычнага спосабу актуалізацыі прыслоўнага сінкрэтызму фанетычным і марфемна-словаўтваральным у даследаваных намі паэтаў сустракаецца значна радзей, чым чыста сінтагматычны. Марфалагічны спосаб актуалізацыі сінкрэтызму прадстаўлены вельмі вузка [1; 8; 9; 10; 14; 15; 16; 20].

3. **Сінтаксічны сінкрэтызм** вылучаецца сваёй шматаспектнасцю. Ён праяўляецца ў сінтагматычнай разнавектарнасці прыслоўяў і ў сумяшчэнні імі некалькіх сінтаксічных функцый.

Пры сінтагматычнай разнавектарнасці розныя напрамкі сувязі прыслоўя маюць неаднолькавую ступень эксплікацыі:

– двухнакіраваная сінтаксічная сувязь прыслоўя прадугледжвае абавязковую наяўнасць яго граматычных адносін з двума кампанентамі выказвання;

– пры афармленні побач з асноўным дадатковага семантычнага (асацыятыўнага) вектара прыслоўя апошні ўстанаўліваецца на падставе сістэмных карэляцый неграматычнага плана (разнастайных лексіка-семантычных адносін, знешнеструктурнага падабенства лексем, іх канататыўнай блізкасці і інш.) або на аснове семантыка-граматычнай парадыматыкі прыслоўя (у адрозненне ад сінтагматыкі, яна прадугледжвае пазатэкставыя сувязі лексемы).

Адвербіяльная лексема дэманструе сінтаксічную шматфункцыянальнасць, кантамінуючы ўласцівасці: а) функцыянальных амонімаў (у паэтычным маўленні разнастайна абыгрываюцца мастацка-выяўленчыя магчымасці ад'ектыўных і адвербіяльных амонімаў на *-а*, *-ó* (бел.), *-о*, *-е* (рус.) у формах звычайнай і вышэйшай ступеней параўнання); б) прыслоўных сінтаксем і іменных сінтаксем / словазлучэнняў з імёнамі (у выпадках неўзуальнага ўжывання прыслоўяў замест указаных сінтаксічных адзінак); в) вызначальнікаў прэдыката і носьбітаў дадатковай (скрытай) прэдыкатыўнасці (часта пры дзеяслоўнай матывацыі прыслоўяў); г) дэтэрмінантаў і пашыральных асобных лексем (як правіла, пры інверсійнай пабудове выказвання).

Для актуалізацыі сінтаксічнага сінкрэтызму прыслоўяў асабліва важнымі з'яўляюцца не толькі семантыка і склад, але і кампазіцыя кампанентаў выказвання (ступень аддаленасці галоўнага і залежнага слоў, прамы / інверсійны парадак слоў, сіметрычнасць структуры сказа, спецыфіка страфічнага падзелу і інш.) [1; 5; 6; 11; 19; 21; 22].

4. **Нестандартная сінтагматыка** прыслоўяў праяўляецца на ўзроўні непрэдыкатыўных і прэдыкатыўных адзінак. Прычынай нестандартнасці большасці канструкцый з адвербамі з'яўляецца парушэнне лексіка-семантычных

норм спалучальнасці кампанентаў; радзей – страта канататыўнай адпаведнасці паміж словамі, якія спалучаюцца; змяненне ўзуальных марфолога-сінтаксічных уласцівасцей лексем, якія аб'ядноўваюцца; уключэнне ў мікракантэкст аказіянальных прыслоўяў; у адзінкавых выпадках – адсутнасць семантычнай і / або граматычнай карэляцыі прыслоўя з некалькімі кампанентамі выказвання.

Тыпалогія нестандартных спалучэнняў праводзілася і паводле кантэкстуальных умоў іх узнікнення: найчасцей пераасэнсаваныя прыслоўі пашыраюць асобныя лексемы ў структуры сказа або яго граматычную аснову ў цэлым (у сярэднім 80,7 % ад усіх нестандартных канструкцый з адвербамі); радзей – неўзуальна ўжываюцца, як правіла у безасабовых сказах, прэдыкатыўныя прыслоўі (14,2 %) і ствараюцца нестандартныя злучальныя канструкцыі (8,9 %); вельмі рэдка назіраецца эліпсіс азначаемага слова і самастойнае выкарыстанне адвербаў (1,6 %). Пры гэтым у адной комплекснай сінтагматычнай адзінцы могуць рэалізавацца некалькі тыпаў канструкцый (падпарадкавальныя, злучальныя, безасабова-прэдыкатыўныя, эліптычныя).

Нестандартныя спалучэнні прыслоўяў валодаюць такімі характарыстыкамі, як структурна-сэнсавая рэльефнасць, выкліканая кантамінацыяй аўтарскай канструкцыі і яе ўзуальнага карэлята, метафарычная адзначанасць, экспрэсіўнасць, стылістычная маркіраванасць, шматпланавасць семантычнай інтэрпрэтацыі. Усё гэта забяспечвае багатыя прагмастылістычныя магчымасці дадзеных спалучэнняў, якія на ўзроўні тэксту здольны:

– рэпрэзентаваць фармальна-вобразную адметнасць мастацкіх сістэм:
а) рэалізаваць метафарычныя парадэгмы, нацэленыя на персаніфікацыю;
б) асэнсоўваць свет у сінестэтычным ракурсе; в) адлюстроўваць аксюмаранную супярэчлівасць рэчаіснасці; г) тонка нюансаваць антрапасферу і дэманстраваць розную ступень дэталізацыі навакольнага свету;

– забяспечваць кампрэсію паэтычнага тэксту: нестандартныя спалучэнні з прыслоўямі служаць кампактным сродкам перадачы інфармацыі, паколькі ў іх аб'ядноўваюцца некалькі парадэгматычна звязаных адзінак, якія патрабуюць разгортвання сваіх падтэкставых складнікаў;

– актывізаваць перцэптыўна-крэатыўныя здольнасці чытача, задзейнічанага ў дэшыфроўцы неэксплікаваных сем [1; 2; 3; 4; 7; 9; 11; 12; 13; 17; 20].

5. У тэкстах даследаваных намі беларускіх і рускіх паэтаў прадстаўлены шэраг агульных асаблівасцей праяўлення сінкрэтызму і нестандартнай сінтагматыкі адвербаў. У паэтычных сістэмах дзвюх моў найбольш пашыраны:

– лексіка-семантычны сінкрэтызм якасных прыслоўяў (яны здольны захоўваць цэлы комплекс прамых і пераносна-асацыятыўных значэнняў матывавальных прыметнікаў, якія маюць разгалінаваную семантычную структуру);

– лексіка-граматычны якасна-колькасны сінкрэтызм, выкліканы экстра- і інтралінгвістычнымі прычынамі (сувяззю катэгорый якасці і колькасці ў свядо-

масці чалавека; нешматлікасю ўласна колькасных прыслоўяў у беларускай і рускай мовах; абмежаванай ужывальнасцю дадзеных прыслоўяў з дзеясловамі; імкненнем адрасантаў надаць экспрэсіўнасць свайму маўленню);

– розныя тыпы сінтаксічнага змяшчэння, абумоўленага цеснымі функцыянальна-словаўтваральнымі сувязямі якасных прыслоўяў з прэдыкатыўнымі прыслоўямі і якаснымі прыметнікамі;

– метафарычныя спалучэнні, у якіх прыслоўі маркіруюць або ўзмацняюць персаніфікацыю аб’ектаў, г. зн. рэалізуюць адзін з самых пашыраных відаў тропаў.

Значна радзей у беларускай і рускай лірыцы ўступаюць у сэнсавае ўзаемадзеянне розныя акалічнасныя разрады прыслоўяў (з дапамогай прыслоўяў аўтары абазначаюць толькі адну з умоў ажыццяўлення дзеяння) і рэалізуюцца аксюмаранныя, сінестэтычныя і партытыўна-саматычныя спалучэнні.

Неўзуальныя прыслоўі і беларускіх, і рускіх аўтараў складаюць 11,0 % ад усіх адвербаў, у сваёй большасці ствараюцца па прадуктыўных словаўтваральных мадэлях і характарызуюцца семантычнай празрыстасцю [5; 6; 7; 10; 13; 21].

6. Нацыянальна-культурная адметнасць асобных прыслоўных сістэм беларускіх паэтаў (Р. Барадуліна, Н. Мацяш) заключаецца ў тым, што яны нярэдка: а) ускладняюць семантычную структуру ўзуальных прыслоўяў вобразнымі семамі, якія фіксуюць традыцыйныя і архетыповыя ўяўленні беларусаў аб навакольным свеце, а таксама імпліцытна перадаюць этнарэlevantную гісторыка-сацыяльную інфармацыю; б) уводзяць у паэтычныя тэксты аказіянальныя (патэнцыяльныя) прыслоўі (на іх долю прыпадае 17,6 % ад усіх адвербаў, ужытых / створаных Р. Барадуліным, і 18,0 % – Н. Мацяш) і нестандартныя спалучэнні з прыслоўямі (468 у Р. Барадуліна і 304 у Н. Мацяш), многія з якіх таксама арыентаваны пераважна на народна-фальклорныя і ўзуальныя слоўныя ўзоры і вобразы; в) звяртаюцца да прыслоўяў абмежаванага ўжывання (дыялектызмаў, стылістычна маркіраваных); дэманструюць іх функцыянальна-сінтагматычную шматвектарнасць, якая змяняе сістэмны стылістычны статус і адмаўляе “непаўнавартаснасць” такіх лексем сярод іншых моўных адзінак; г) абнаўляюць структуру агульнанацыянальных прыслоўяў, у выніку чаго паслабляюцца апазіцыі “індывідуальнае – сістэмнае”, “індывідуальнае – народна-гутарковае”.

У прыватных адвербіяльных сістэмах рускіх паэтаў (Б. Пастарнака, Б. Ахмадулінай) адбываецца, з аднаго боку, падкрэсленая эстэтызацыя верша ў традыцыях Сярэбранага веку, а з другога – імкненне вызваліцца ад паэтычных канонаў, стылістычнае абнаўленне высокай паэтычнай мовы і – пры большым абстрагаванні – рэалізацыя яшчэ пушкінскага прынцыпу свабоды мастацтва. Пры гэтым творчая смеласць рускіх паэтаў у адвербіяльнай сферы праяўляецца перш за ўсё не на лексічным узроўні (неўзуальныя прыслоўі Б. Пастарнака і Б. Ахма-

дулінай складаюць у сярэднім 4,1 % ад усіх прыслоўяў, ужытых / створаных аўтарамі), а на сінтаксічным – у стылеўтваральных канструкцыях з парушэннем лексічнай спалучальнасці, якія надаюць уражанне незамысловасці і “неапрацаванасці” паэтычнага складу; у шматгранным эксперыменце з сінкрэтычнымі лексемамі і неўзуальнымі канструкцыямі: актуалізацыі фанетыка-асацыятыўнай блізкасці кампанентаў спалучэнняў, стварэнні складаных сінтаксічных канструкцый з сінкрэтычнымі кампаратывамі, семантыка-сінтаксічнай трансфармацыі ўстойлівых спалучэнняў і інш. [8; 18; 23].

7. Асноўнымі ідыястылёвымі асаблівасцямі праяўлення сінкрэтызму і нестандартнай сінтагматыкі прыслоўяў з’яўляюцца:

– у паэзіі **Р. Барадуліна**: пашыранасць метафарычных спалучэнняў, якія актуалізуюць “малюнканасць” і жывапісную нагляднасць яго лірыкі; актыўны творчы эксперымент з прыслоўным сінкрэтызмам і сінтагматыкай (фанетычнае ўскладненне адвербіяльнай метафорыкі; абыгрыванне ўнутранай формы прыслоўяў; канструяванне складаных (двухкаранёвых) прыслоўяў; багатае сэнсавае вар’іраванне сінестэтычных спалучэнняў; стварэнне саматычных канструкцый для персаніфікацыі натурфактаў / артэфактаў; рэалізацыя рэдкіх відаў сінтаксічнага змяшчэння і аксюмарана (у т. л. кантэкстуальнага імпліцытнага); гульнявая трансфармацыя ўстойлівых спалучэнняў);

– у лірыцы **Н. Мацяш**: актуалізацыя ў асноўным сэнсаўтваральнага патэнцыялу сінкрэтызму і нестандартнай сінтагматыкі прыслоўяў: дадзеныя з’явы аўтар выкарыстоўвае, каб а) перадаць рамантычна-экзістэнцыйнае, кантраснае светаадчуванне лірычнай гераіні; персаніфікаваць пейзаж (для гэтага ствараюцца лексічныя / сінтаксічныя адзінкі з адцягненымі і канататыўна процілеглымі семамі; зводзяцца антынамічныя прыметы ў аксюмараных спалучэннях); б) адлюстраваць натуральнасць, нязмушанасць паэтычнага маўлення аўтара і эмацыянальную чуласць лірычнай гераіні (эліптызацыя канструкцый з прыслоўямі; стварэнне асобных сінестэтычных, але някідкіх, спалучэнняў);

– у паэтычных тэкстах **Б. Пастарнака**: падкрэсленае вылучэнне якасна-колькаснага сінкрэтызму; рэлевантнасць прыслоўяў пэўнай марфемнай будовы; эстэтычнае пераўвасабленне стылістычна зніжаных адвербіяльных лексем; выкарыстанне прыслоўяў для вынайдзеных, а таму рэдкіх і адзінкавых спалучэнняў; надзвычайная ўскладненасць, сэнсавая непразрыстасць адных і кампрэсія іншых канструкцый з прыслоўямі;

– у лірычнай сістэме **Б. Ахмадулінай**: разнастайнасць сэнсавых складнікаў (прамых і метафарычна-асацыятыўных, актуальных і страчаных у сучаснай мове), якія кантамінуе адвербіяльная лексема; прадстаўленасць побач з бінарным тэрнарнага тыпу лексіка-граматычнага сінкрэтызму; пашыранасць нестандартных ад’ектыўна-адвербіяльных і злучальных адвербіяльных канструкцый; абыгрыванне метанімічных і асабліва саматычных спалучэнняў для актуалізацыі дваістасці

ўнутранага свету лірычнай гераіні; аб'яднанне ў мікракантэксте кніжных / размоўных прыслоўяў з лексэмамі іншай стылістычнай афарбоўкі; частотнасць сінтагматычных адзінак – носьбітаў імпліцытнай інфармацыі шырокага культуралагічнага плана [1; 2; 3; 4; 7; 8; 11; 12; 13; 14; 15; 18; 19; 22; 23].

Рэкамендацыі па практычным выкарыстанні вынікаў

Тэарэтычныя вынікі і фактычны матэрыял дысертацыі могуць быць выкарыстаны:

а) для далейшага вывучэння праблем моўнага сінкрэтызму і яго тыпаў у беларускім і рускім мовазнаўстве; у працах па лексікалогіі, граматыцы, функцыянальнай стылістыцы, тэорыі мовы, лінгвапрагматыцы, лінгвістычным аналізе паэтычнага тэксту, у т. л. пры параўнальным даследаванні беларускай і рускай моўных сістэм;

б) у ВНУ пры распрацоўцы лекцыйных курсаў, спецкурсаў і спецсемінараў, пры напісанні вучэбных праграм і вучэбна-метадычных дапаможнікаў, прысвечаных праблемам згаданых раздзелаў мовы / лінгвістычных напрамкаў; у выкладанні беларускай і рускай моў у сярэдніх спецыяльных навучальных установах і школах (на ўроках па вывучэнні лексічнага значэння слова, сістэмных і аказіянальных лексем, часцінамоўных характарыстык прыслоўя і яго функцый у тэксте, граматычных амонімаў, тэксту і яго прымет; на факультатываў і гуртковых занятках, пры падрыхтоўцы школьнікаў да алімпіяд для развіцця лінгвакрэатыўнага мыслення навучэнцаў);

в) у лексікаграфічнай практыцы пры ўкладанні тлумачальнага слоўніка прыслоўяў у беларускай мове, стварэнні перакладных руска-беларускага і беларуска-рускага слоўнікаў прыслоўяў, слоўнікаў спалучальнасці беларускай і рускай моў, слоўніка прыслоўя ў паэтычнай мове, слоўнікаў мовы паэтаў; для ўдасканалення Нацыянальнага корпуса беларускай мовы (у мэтах дакладнага адлюстравання семантычнай структуры адвэрбіяльных лексем; пры вызначэнні аказіянальнасці / узуальнасці прыслоўяў; пры размежаванні і апісанні функцыянальных амонімаў і інш.);

г) у літаратуразнаўстве пры вывучэнні паняццяў слова і вобраза, вобраза аўтара, мастацкага свету паэта; пры разглядзе ідыястыліяў паэтаў, супастаўленні творчых манер розных аўтараў;

д) у тэорыі і практыцы перакладу паэтычных тэкстаў з рускай мовы на беларускую і наадварот.

Асноўныя вынікі дысертацыі адлюстраваны ў наступных публікацыях:

Артыкулы ў рэцэнзаваных перыядычных выданнях

1. Голубева, В. К. Функционирование наречий в поэтическом тексте / В. К. Голубева // Рус. яз. и лит. – 2013. – № 6. – С. 41–50.
2. Голубева, В. К. Типология неузואальных наречных сочетаний в лирике Бориса Пастернака / В. К. Голубева // Весн. Беларус. дзярж. ун-та. Сер. 4, Філалогія. Журналістыка. Педагагіка. – 2014. – № 2. – С. 62–66.
3. Голубева, В. К. Эстетическая значимость нестандартных наречных сочетаний в лирике Бориса Пастернака / В. К. Голубева // Весн. Беларус. дзярж. ун-та. Сер. 4, Філалогія. Журналістыка. Педагагіка. – 2014. – № 3. – С. 22–26.
4. Голубева, В. К. Семантыка-граматычная мадыфікацыя лексем у нестандартных спалучэннях прыслоўяў (на матэрыяле лірыкі Рыгора Барадудзіна) / В. К. Голубева // Роднае слова. – 2015. – № 2. – С. 52–55.
5. Голубева, В. К. Граматычная поліфункцыянальнасць прыслоўяў як праяўленне адвербіяльнага сінкрэтызму / В. К. Голубева // Весн. Беларус. дзярж. ун-та. Сер. 4, Філалогія. Журналістыка. Педагагіка. – 2015. – № 3. – С. 46–50.
6. Голубева, В. К. Асіметрыя граматычнай і семантычнай сувязі прыслоўя ў паэтычным тэксце / В. К. Голубева // Беларус. лінгвістыка. – 2015. – Вып. 75. – С. 136–144.
7. Голубева, В. К. Нестандартная прыслоўная сінтагматыка як кампанент ідыястылю аўтара (на матэрыяле беларускіх і рускіх паэтычных тэкстаў) / В. К. Голубева // Studia Wschodniosłowiańskie. – 2015. – Т. 15. – S. 281–298.
8. Голубева, В. К. Семантычны сінкрэтызм вызначальных наречий в поэзии Б. Пастернака / В. К. Голубева // Polilog: Studia Neofilologiczne. – 2015. – № 5. – S. 241–256.

Артыкулы ў зборніках навуковых прац

9. Голубева, В. К. О смысловой объемности безлично-предикативных наречий в поэтическом тексте / В. К. Голубева // Карповские научные чтения : сб. науч. ст. : в 2 ч. / Белорус. гос. ун-т ; отв. ред. А. И. Головня. – Минск, 2013. – Вып. 7. – Ч. 2. – С. 230–233.
10. Голубева, В. К. О синкретизме семантики наречий в поэтическом тексте / В. К. Голубева // Слова ў кантэксце часу: да 85-годдзя праф. А. І. Наркевіча : зб. навук. пр. : у 2 т. / Беларус. дзярж. ун-т ; пад агул. рэд. В. І. Іўчанкава. – Мінск, 2014. – Т. 2. – С. 35–42.
11. Голубева, В. К. Сінтаксічны сінкрэтызм кампаратыўных форм у паэтычным тэксце / В. К. Голубева // Научные чтения, посвященные Виктору Владимировичу Мартынову : сб. науч. тр. / Центр исслед. белорус. культуры, яз. и лит. НАН Беларуси ; редкол.: Г. А. Цыхун, А. Н. Гордей [и др.]. – Минск, 2016. – Вып. 3. – С. 65–74.

Матэрыялы канферэнцый

12. Голубева, В. К. О специфике семантических характеристик субъекта состояния при безлично-предикативных наречиях / В. К. Голубева // Актуальныя праблемы мовазнаўства і лінгвадыдактыкі : зб. матэрыялаў Рэсп. навук. канф. да 75-годдзя з дня нараджэння праф. Г. М. Малажай, Брэст, 15 сак. 2013 г. / Брэсц. дзярж. ун-т ; рэдкал.: М. І. Новік [і інш.]. – Брэст, 2013. – С. 21–22.

13. Голубева, В. К. Реализация смыслоформирующей функции наречия в поэтическом тексте / В. К. Голубева // Мова і літаратура ў XXI стагоддзі: актуальныя аспекты даследавання : матэрыялы II Рэсп. навук.-практ. канф. маладых вучоных, Мінск, 22 сак. 2013 г. / Беларус. дзярж. ун-т ; адк. рэд. П. І. Навойчык. – Мінск, 2013. – С. 83–90.

14. Голубева, В. К. Функционирование временных и пространственных наречий с недифференцирующей семантикой в поэтическом тексте / В. К. Голубева // Молодость. Интеллект. Инициатива : материалы I Междунар. науч.-практ. конф. студентов и магистрантов, Витебск, 18–19 апр. 2013 г. / Витеб. гос. ун-т ; редкол.: А. П. Солодков (гл. ред.) [и др.]. – Витебск, 2013. – С. 249–250.

15. Голубева, В. К. Синкретичные наречия как средство выражения категории интенсивности в поэтическом тексте / В. К. Голубева // Когнитивные и социокультурные аспекты дискурса : материалы Респ. науч.-теорет. конф., Брест, 28 марта 2014 г. / Брест. гос. ун-т ; редкол.: Н. А. Тарасевич [и др.]. – Брест, 2014. – С. 40–45.

16. Голубева, В. К. Контекстуальная актуализация адвербиального синкретизма в поэтическом тексте / В. К. Голубева // Куляшоўскія чытанні : матэрыялы Міжнар. навук.-практ. канф., Магілёў, 24–25 крас. 2014 г. / Магіл. дзярж. ун-т ; рэдкал.: М. В. Абабурка [і інш.]. – Магілёў, 2014. – С. 223–227.

17. Голубева, В. К. Смысловая компрессия нестандартных наречных сочетаний в поэтическом тексте / В. К. Голубева // Русский язык: система и функционирование (к 75-летию филол. фак.) : сб. материалов VI Междунар. науч. конф., Минск, 28–29 окт. 2014 г. / Беларус. гос. ун-т ; редкол.: И. С. Ровдо (отв. ред.) [и др.]. – Минск, 2014. – С. 13–18.

18. Голубева, В. К. Сінтэз традыцыйнага і наватарскага ў нестандартных прыслоўных спалучэннях Р. Барадуліна / В. К. Голубева // Традыцыі і сучасны стан культуры і мастацтва : матэрыялы V Міжнар. навук.-практ. канф., Мінск, 20–21 лістап. 2014 г. / Цэнтр даслед. беларус. культуры, мовы і літ. НАН Беларусі ; уклад. Ю. В. Пацюпа ; гал. рэд. А. І. Лакотка. – Мінск, 2014. – С. 339–342.

19. Голубева, В. К. Семантико-синтаксическая разновекторность наречий в поэтическом тексте / В. К. Голубева // Семантика и прагматика языковых единиц : материалы Междунар. науч. конф., Минск, 11–12 мая 2015 г. / Мин. гос. лингвист. ун-т ; редкол.: А. М. Горлатов (отв. ред.) [и др.]. – Минск, 2015. – С. 194–195.

20. Голубева, В. К. Синкретичные наречия как средство создания смысловой объемности поэтического текста / В. К. Голубева // Языковые категории и единицы: синтагматический аспект : материалы XI Междунар. науч. конф., Владимир, 29 сент. – 1 окт. 2015 г. / Владим. гос. ун-т ; редкол.: М. Вас. Пименова (отв. ред.) [и др.]. – Владимир, 2015. – С. 116–120.

21. Голубева, В. К. Двухнакіраваная сінтаксічная сувязь прыслоўя як праява адвербіяльнага сінкрэтызму / В. К. Голубева // Беларуская мова ў XXI стагоддзі: асноўныя тэндэнцыі развіцця (да 80-годдзя акад. А. І. Падлужнага) : зб. матэрыялаў Міжнар. навук. канф., Мінск, 28–29 кастр. 2015 г. / Цэнтр даслед. беларус. культуры, мовы і літ. НАН Беларусі ; адк. рэд. В. П. Русак. – Мінск, 2015. – С. 109–114.

22. Голубева, В. К. Нестандартная сінтагматыка і сінкрэтызм прыслоўяў як вынік сінтаксічнага змяшчэння (на матэрыяле лірыкі Р. Барадуліна) / В. К. Голубева // Соловьевские чтения – 2014 : материалы 1-й Междунар. науч. конф., Минск, 29–30 мая 2014 г. / Мин. гос. лингвист. ун-т ; редкол.: А. М. Горлатов (отв. ред.) [и др.]. – Минск, 2016. – С. 113–119.

23. Голубева, В. К. Метонимические и соматические конструкции как средство реализации адвербиальной персонификации / В. К. Голубева // Русский язык: система и функционирование (к 95-летию БГУ, 50-летию каф. рус. яз., 90-летию проф. П. П. Шубы) : сб. материалов VII Междунар. науч. конф., Минск, 18–19 окт. 2016 г. / Белорус. гос. ун-т ; редкол.: И. С. Ровдо (отв. ред.) [и др.]. – Минск, 2016. – С. 198–204.

РЭЗІЮМЭ

Голубева Вікторыя Канстанцінаўна

**Сінкрэтызм і нестандартная сінтагматыка прыслоўяў у паэтычным тэксце
(на матэрыяле беларускай і рускай паэзіі)**

Ключавыя словы: прыслоўе, сінкрэтызм, нестандартная спалучальнасць, аказіянальная (патэнцыяльная) лексема, функцыянальная аманімія, сінтаксічная сувязь, паэтычны тэкст, ідыястыль.

Мэта даследавання: вызначыць праяўленні сінкрэтызму і нестандартнай сінтагматыкі адвербіяльных лексем у паэтычных тэкстах; устанавіць, якую ролю адыгрываюць дадзеныя з’явы ў мастацка-выяўленчых сістэмах беларускіх і рускіх аўтараў.

Метады даследавання: лінгвістычнае апісанне, якое ўключае назіранне, параўнальна-супастаўляльны аналіз і структурна-семантычную класіфікацыю моўных адзінак; колькасны аналіз; кампанентны, нарматыўна-стылістычны, кантэксталагічны і інтэртэкстуальны аналіз; рэфлексійны аналіз семнага складу слова (І. А. Сцярнін); трансфармацыйны метады.

Атрыманыя вынікі і іх навізна: 1) вызначаны катэгорыяльныя асаблівасці прыслоўяў, якія абумоўліваюць разнастайныя праяўленні іх сінкрэтызму; 2) вылучана зона адвербіяльнага сінкрэтызму, апісаны найбольш распаўсюджаныя яго тыпы; 3) устаноўлены напрамкі семантыка-сінтаксічных трансфармацый сістэмных прыслоўяў у кантэксце; 4) выяўлены прычыны і кантэкстуальныя ўмовы ўзнікнення нестандартнай прыслоўнай спалучальнасці; 5) апісаны прагмастылістычныя функцыі сінкрэтычных лексем і нестандартных спалучэнняў прыслоўяў у паэтычным тэксце; 6) устаноўлены агульныя і ідыястыльныя асаблівасці праяўлення сінкрэтызму і нестандартнай сінтагматыкі прыслоўяў у беларускай і рускай мовах.

Рэкамендацыі па выкарыстанні атрыманых вынікаў. Тэарэтычныя вынікі і фактычны матэрыял дысертацыі могуць быць выкарыстаны для далейшага вывучэння праблем моўнага сінкрэтызму і яго тыпаў у беларускай і рускай лінгвістыцы; у работах па лексікалогіі, граматыцы, функцыянальнай стылістыцы, тэорыі мовы; у выкладанні ўказаных дысцыплін у ВНУ, сярэдніх спецыяльных навучальных установах і школах; у лексікаграфічнай практыцы пры складанні тлумачальных, перакладных слоўнікаў, слоўнікаў спалучальнасці, слоўнікаў паэтычнай мовы; у літаратуразнаўстве пры вывучэнні мастацкіх сістэм аўтараў; у перакладазнаўстве.

Галіна выкарыстання: мовазнаўства, літаратуразнаўства, метадыка выкладання беларускай і рускай моў, метадыка выкладання беларускай і рускай літаратур, перакладазнаўства.

РЕЗЮМЕ

Голубева Виктория Константиновна

**Синкретизм и нестандартная синтагматика наречий в поэтическом тексте
(на материале белорусской и русской поэзии)**

Ключевые слова: наречие, синкретизм, нестандартная сочетаемость, окказиональная (потенциальная) лексема, функциональная омонимия, синтаксическая связь, поэтический текст, идиостиль.

Цель исследования: определить проявления синкретизма и нестандартной синтагматики адвербиальных лексем в поэтических текстах; установить, какую роль играют данные явления в художественно-изобразительных системах белорусских и русских авторов.

Методы исследования: лингвистическое описание, включающее наблюдение, сравнительно-сопоставительный анализ и структурно-семантическую классификацию языковых единиц; количественный анализ; компонентный, нормативно-стилистический, контекстологический и интертекстуальный анализ; рефлексивный анализ семного состава слова (И. А. Стернин); трансформационный метод.

Полученные результаты и их новизна: 1) определены категориальные особенности наречий, обуславливающие различные проявления их синкретизма; 2) выделена зона адвербиального синкретизма, описаны наиболее распространенные его типы; 3) установлены направления семантико-синтаксических трансформаций системных наречий в контексте; 4) выявлены причины и контекстуальные условия возникновения нестандартной наречной сочетаемости; 5) описаны прагмастилистические функции синкретичных лексем и нестандартных сочетаний наречий в поэтическом тексте; 6) установлены общие и идиостилевые особенности проявления синкретизма и нестандартной синтагматики наречий в белорусском и русском языках.

Рекомендации по использованию полученных результатов. Теоретические выводы и фактический материал диссертации могут быть использованы для дальнейшего изучения проблем языкового синкретизма и его типов в белорусской и русской лингвистике; в работах по лексикологии, грамматике, функциональной стилистике, теории языка; в преподавании указанных дисциплин в вузах, средних специальных учебных заведениях и школах; в лексикографической практике при составлении толковых, переводных словарей, словарей сочетаемости, словарей поэтического языка; в литературоведении при изучении художественных систем авторов; в переводоведении.

Область применения: языкознание, литературоведение, методика преподавания белорусского и русского языков, методика преподавания белорусской и русской литератур, переводоведение.

SUMMARY

Golubeva Viktorya Kanstantsinauna

**Syncretism and non-standard syntagmatics of adverbs in the poetic text
(based on Belarusian and Russian poetry)**

Keywords: adverb, syncretism, non-standard syntagmatics, occasional (potential) lexeme, functional homonymy, syntactic bond, poetic text, idiostyle.

The aim of the research is to identify the manifestations of syncretism and non-standard syntagmatics of adverbial lexemes in the poetic texts; to determine the role which these phenomena play in the art-figurative systems of Belarusian and Russian authors.

Methods of the research: linguistic description which includes the observation, analytical comparison and structural-semantic classification of language units; quantitative analysis; componential, normative-stylistic, contextual and intertextual analysis; reflective analysis of some's structure of word (I. A. Scyarnin); transformational method.

The results obtained and their novelty: 1) the categorical peculiarities of adverbs which determine different manifestations of their syncretism were defined; 2) the zone of adverbial syncretism were marked, the most prevalent of its types were described; 3) the directions of semantic-syntactical transformations of systemic adverbs in the context were determined; 4) the causes and the contextual conditions of rising of non-standard adverbial syntagmatics were identified; 5) the pragmastylistic functions of syncretical lexemes and non-standard adverbial combinations in the poetic text were described; 6) the universal and idiostylistic peculiarities of adverbial syncretism's and non-standard syntagmatics' manifestations in Belarusian and Russian languages were identified.

Recommendations on the usage of the results obtained. The theoretical conclusions and the factual material of the dissertation can be used for further studying the problems of linguistic syncretism and its types in Belarusian and Russian linguistics; in works on lexicology, grammar, functional stylistics, theory of language; in teaching these branches of science in universities, secondary special educational institutions and schools; in lexicography when compiling explanatory, translation, combinatory and poetic language dictionaries; in literary criticism for studying poet's art systems; in translatology.

The sphere of application: linguistics, literary criticism, methods of teaching Belarusian and Russian languages, methods of teaching Belarusian and Russian literatures, translatology.

Подписано в печать 08.08.2017 Формат 60x84_{1/16} Бумага офсетная
Гарнитура Roman Печать цифровая Усл.печ.л. 1,4 Уч.изд.л. 1,5
Тираж 60 экз. Заказ № 2422

ИООО «Право и экономика» 220072 Минск Сурганова 1, корп. 2
Тел. 284 18 66, 8 029 684 18 66

E-mail: pravo-v@tut.by; pravo642@gmail.com Отпечатано на издательской системе
KONICA MINOLTA в ИООО «Право и экономика»

Свидетельство о государственной регистрации издателя,
изготовителя, распространителя печатных изданий, выданное
Министерством информации Республики Беларусь 17 февраля 2014 г.
в качестве издателя печатных изданий за № 1/185